

Maja Božič*

»Flüchtlingsstrom aus Titonien reißt nicht ab«:¹ azilna in migracijska politika Avstrije v 50. letih 20. stoletja

Preden je Avstrija leta 1955 pridobila polno državno neodvisnost in v svoj pravni red sprejela Konvencijo o statusu beguncev, je po poročanju varnostnih direktij Koroške in Štajerske letno beležila tudi več kot 1.000 ilegalnih prihodov iz Jugoslavije. Jugoslovanski prebežniki so se pridružili beguncem iz drugih vzhodnoevropskih držav (Madžari, Romuni, Bolgari, Čehi ...). Januarja 1954 je bilo v Avstriji skupno 265.508 beguncev različnih narodnosti. Od teh je bilo 39.096 tuje govorečih in 226.412 nemško govorečih beguncev.² Begunska problematika ne sodi le v zgodovino, ampak je tudi del sodobnega vsakdana. Leta 2015 je Avstrija sprejela 90.000 beguncev, ki so prišli po t. i. Balkanski poti. Leto zatem je bila glede na število prebivalcev druga za Nemčijo po sprejetih prošnjah za azil. Pred volitvami 2017 pa se »poskuša spremeniti v protipribežniško utrdbo«.³ Pritrjujem Emmi Haddad, ki piše, da dokler bodo obstajale politične meje, bodo obstajali begunci, ki so neizogiben del mednarodne družbe.⁴

Avstrija je bila v skladu s sklepi Potsdamske konference (1945) do uveljavitve Pogodbe o Avstriji leta 1955 razdeljena na štiri zasedbene cone: britansko (Koroška in Štajerska), ameriško (Salzburg in Zgornja Avstrija), francosko (Tirolska) in sovjetsko (Gradiščanska in Spodnja Avstrija) z vrhovnim upravnim organom na Dunaju, imenovanim »Zavezniški svet«. Največ beguncev je bilo koncentriranih v britanski (taborišči Wagna in Jesuitenkasernen-Celovec) in ameriški (sprva taborišče Parsch, potem Wels)

* Maja Božič, mag. zgodovine, bibl., Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, maja.bozic@ff.uni-lj.si

1 *Kleine Zeitung*, 14. avgust 1954.

2 Stedingk, *Die Organisation des Flüchtlingswesens in Österreich seit dem Zweiten Weltkrieg*, Wien 1970, str. 27–28.

3 Čibej: Glas ljudstva vse ostreje proti beguncem. Glej v: *Nedelo*, 9. april 2017, str. 10.

4 Povzeto po: Haddad. Glej v: <https://www.rtvsllo.si/kultura/beremo/william-maley-kaj-je-begunec/426227> (29. 6. 2017).

zasedbeni coni.⁵ Z letom 1950 so taborišča in institucije pod upravo International Refugee Organization (IRO) prešla pod avstrijsko upravo.⁶ Pod precejšnjim vplivom konflikta vzhod-zahod in hladne vojne je bila tudi avstrijska azilna politika v 50. letih. To je bilo pogojeno z geopolitičnim položajem Avstrije, ki je bila most med vzhodom in zahodom, hkrati pa je z liberalno politiko sprejemanja beguncev dokazovala obstoj suverene demokratične države.⁷ Glede vračanja beguncev, ki niso izpolnjevali pogojev za azil, niso bili povsem dosledni. K temu je pripomoglo tudi dejstvo, da je bila Avstrija za večino beguncev le odskočna deska, izhodišče za izselitev v čezmorske države in ne ciljna dežela. To odraža tudi zakonodaja pred prvim zakonom o azilu leta 1968, ki zgolj skopo opredeljuje različne tipe dovoljenj za prebivanje, izdaje prepovedi bivanja oz. odgonski pripor ali izgon.

Značilnost obdobja do 1955 je, da so se pristojnosti glede tuje govorečih beguncev delile in/ali prekrivale med zavezniške in avstrijske oblasti ter mednarodne organizacije.⁸ Do definicije pojma »begunec« v Konvenciji o statusu beguncev 28. julija 1951, piše Engelke, govorimo o nekakšnem skupnem imenu za različne skupine ljudi, ki so morale zapustiti domovino. Imenuje jih: preseljenci (Umsiedler), izgnanci (Vertriebene), odvedeni (Verschleppte), razseljene osebe (displaced persons ali DP's) in begunci iz gospodarskih razlogov (Wirtschaftsflüchtlinge). Pred 1955 so begunce delili na nemško govoreče tujce – folksdojčerje, za oskrbo katerih so bile pristojne avstrijske oblasti, in tuje govoreče tujce – razseljene osebe, oskrbo katerih so prevzele mednarodne organizacije: United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA), od 1943 do 1947, IRO od 1946 do 1952 in United Nations High Commissioner for Refugees (UNCHR) od 1950 dalje. Za prve je bila predvidena vključitev v avstrijsko družbo, za druge pa izselitev. Po Konvenciji in med postopkom preverjanja statusa prebežnika se je začel uporabljati pojem »prosilca za azil« (Asilwerber/in). Če je bil osebi azil odobren, je ta dobila status begunca.⁹ Konvencija je mednarodnopravno stopila v veljavo 22. aprila 1954, leto zatem, 15. aprila 1955, pa je postala del avstrijske zakonodaje. V dokumentih varnostne direkcije za Štajersko se v letu 1955 pojavi še termin »illegale Grenzgänger«, in sicer za tiste tujce, ki niso izpolnjevali pogojev za azil. Za prevod tega termina ne moremo uporabiti prve možnosti, ki nam jo ponudi slovar, tj. maloobmejni potnik, saj ne gre za legalni prehod meje. Po drugi svetovni vojni so »begunci« v Avstrijo iz Jugoslavije prihajali večinoma na ilegalen način, brez dovoljenja

5 Vernant, *The refugee in the post-war world*, London 1953, str. 129 in str. 137.

6 Prav tam, str. 112.

7 Patrik-Paul Volf: Der Politische Flüchtling als Symbol der Zweiten Republik. Zur Asyl- und Flüchtlingspolitik seit 1945, str. 7 in 15. Vir: <http://www.demokratiezentrum.org/fileadmin/media/pdf/volf.pdf> (31. julij 2017).

8 Stedingk, *Die Organisation ...*, str. 20–21.

9 Engelke: »Jeder Flüchtling ist eine Schwächung der Volksdemokratie«. *Die illegalen Überschreitungen am jugoslawisch-steirischen Grenzabschnitt in den Fünfzigerjahren*, Wien 2011, str. 37–38 (dalje: Engelke, Jeder Flüchtling ...).

države in dokumentov za prehod meje, zato za njih uporabljam termin »prebežnik«, s katerim zajamem politično in ekonomsko emigracijo, ki prehaja iz ene v drugo, in je sicer ločeno definirana s pojmom begunec za politične emigrante in pojmom migrant za ekonomske emigrante. Prebežnikom so se po letu 1954 pridružili še legalno prispeli »turisti« iz Jugoslavije, ki se niso želeli vrniti domov, ampak so v Avstriji zaprosili za azil. Ta migracijski tok pa so izkoristili tudi številni t. i. ilegalci ali večkratni prebežniki z namenom tihotapljenja in vohunjenja.

Do mednarodne pomoči so bile upravičene primerne osebe, ki niso bile nemškega porekla, tj. razseljene osebe, žrtve (ujetniki) nacističnega in/ali fašističnega režima in begunci, ki so prostovoljno zbežali pred nacizmom, fašizmom. Mednarodne organizacije so razlikovale tudi med pojmom migrant in begunec, čeprav je bilo včasih razlikovanje zelo težko. V praksi je to pomenilo, da so bili tisti, ki so bili kategorizirani kot ekonomski migranti, izključeni iz mednarodne pomoči in jim niso podelili statusa begunca, če je bilo ugotovljeno, da so bežali iz ekonomskih razlogov in ne političnih. Stoessinger, nekoč sam begunec, kasneje sodelavec IRO, je zelo dobro zajel bistven problem, ki se tiče uvrščanja povojnih beguncev med politične ali ekonomske migrante. V svoji knjigi je zapisal: »... ker je komunizem politična in ekonomska doktrina, so bili politični razlogi za beg lahko podani tudi kot ekonomski razlogi.¹⁰ Zato je bil vsak begunec intervjuvan in registriran individualno. »Upravičenost« oziroma »primernost« je beguncu prinesla politično in pravno zaščito ter materialno pomoč. Vnaprej neprimerni za dodelitev pomoči so bili izdajalci, kriminalci in folksdojčerji.¹¹

Nekdanji uslužbenec avstrijskega Zveznega ministrstva za notranje zadeve na oddelku za begunce Stanek je zapisal:

»... ker legalna izselitev iz Jugoslavije ni bila mogoča, se je veliko jugoslovanskih državljanov odločilo »pobegniti« v Avstrijo, da bi se od tu izselili. Čeprav so bili za beg prisotni delno tudi politični ali verski motivi, je bil glavni razlog izboljšanje gospodarskih pogojev. Za te begunce se je oblikoval pojem gospodarski begunci. Dokler je bil priliv teh jugoslovanskih beguncev v znosnih mejah, je Avstrija te ljudi velikodušno sprejela pod okrilje beguncev. Avstrijska drža je bila, da kot begunce sprejmemo vse tiste, ki bi ob vrnitvi v matično državo lahko bili deležni represalij in ne samo tistih, ki so izpolnjevali pogoje Ženevske konvencije.«¹²

»Znosne meje« so se začele podirati leta 1956, ko se je po ukinitvi obveznega vizuma povečalo število prosilcev za azil iz Jugoslavije, ki so v Avstrijo prispeli legalno kot turisti z namenom registracije za izselitev. Tem pa je sledil še velik val beguncev z Madžarske.

10 Stoessinger, *The refugee and the world community*, Minneapolis 1956, str. 86.

11 Prav tam, str. 87.

12 Stanek, *Verfolgt, verjagt, vertrieben. Flüchtlinge in Österreich*, Wien 1985, str. 79.

Pred ilegalnim poskusom prebega je veliko ljudi naslavljalo prošnje za emigracijo na sam maršalat,¹³ zvezno ali republiško ministrstvo za notranje zadeve. Dovoljenj za izselitev niso dajali moškim starejšim od 14 let, medtem ko so deklicam in ženskam, ki niso imele končane srednje šole ali niso delale v proizvodnji, dovoljenja izdali.¹⁴

Po ilegalnem prehodu državne meje oblasti na avstrijski strani prebežnikov niso preganjale, sploh ne z orožjem, če so se ti javili na najbližji žandarmerijski postaji ali carinskem uradu. Velika večina prebežnikov se je registrirala pri avstrijskih oblasteh,¹⁵ kjer so bili po zaslišanju, pridobitvi dovoljenja za prebivanje in namestitvi v taborišča napoteni na zavode za zaposlovanje oz. neposredno na delovno mesto. Če niso sprejeli ponujenega dela oz. so delovno mesto zapustili, je postalo dovoljenje za prebivanje nično. Šele na tem mestu so avstrijske oblasti podale ovadbo zoper ilegalno zadrževanje na zveznem območju. Po prijavi je sledila tiralica, tej pa denarna kazen ali zapor (do leta 1955), vendar je večina beguncev že prebegnila v drugo državo, preden jih je doletela kazen.¹⁶

Do sprejetja Ženevske konvencije¹⁷ v avstrijski pravni red leta 1955 so imeli begunci v Avstriji pravni položaj tujcev.¹⁸ Za te je bila v veljavi Policijska uredba za tujce (Ausländerpolizeiverordnung) iz leta 1938, ki so jo dopolnili z zveznim zakonom 20. junija 1951.¹⁹ Ta je veljala do 17. marca 1954, ko jo je nadomestil Policijski zakon za tujce (Fremdenpolizeigesetz),²⁰ ki mu je 7. marca 1968 sledil prvi Zakon o azilu (Bundesgesetz über Aufenthaltsberechtigung von Flüchtlingen).²¹ Avstrijske uredbe so bile do leta 1955 omejene še z različnimi zavezniškimi odredbami. Med njimi izstopa 2. kontrolni sporazum iz leta 1946, ki je prinesel občutno zmanjšanje zavezniškega vpliva na avstrijsko zakonodajo.²² Zavezniški predpisi so v Avstriji prenehali veljati 27. julija 1955.

13 Maršalat je bila državna ustanova, ki je bila ustanovljena leta 1953 z namenom pomoči Josipu Brozu Titu, maršalu SFRJ, pri vodenju države.

14 Terzić, *Titova vještina*, Podgorica 2005, str. 265.

15 Avstrijski obmejni organi pod okriljem ministrstva za notranje zadeve in ministrstva za finance so bili: varnostna direkcija, državna policija in žandarmerija z obmejnimi financami (carina). Do leta 1955 so sodelovali z zavezniško vojaško upravo. Avstrijski obmejni kader je bil stalen, kar je bila prednost v poznavanju terena. Avstrijske obmejne finance so preprečevale tihotapstva in bile obramba proti tujim obveščevalnim službam. Nikoli niso patrolirale ob istem času. Enak princip je imela žandarmerija. Obe sta imeli več postojank kot naša stran, čeprav je bilo njihovo delo lažje, saj so se begunci prostovoljno javljali na njihovih postojankah, da bi dobili potrebna dovoljenja za bivanje v Avstriji ali za pot čez morje. Več o jugoslovanskih obmejnih organih glej v: Božič Maja: *Na poti v svet: prebežniki severne meje 1945–1961. Migracije in slovenski prostor od antike do danes*, Ljubljana, 2010, str. 413–429.

16 Engelke, *Jeder Flüchtling ...*, str. 46.

17 BGBl, Nr. 55/1955.

18 Stedingk, *Die Organisation ...*, str. 20–21.

19 BGBl, Nr. 139/1951.

20 BGBl, Nr. 75/1954.

21 Beciragic: *Die österreichische Asylgesetzgebung*. Glej v: *50 Jahre Genfer Flüchtlingskonvention in Österreich*, Wien 2005, str. 113.

22 Hasiba, Polaschek: *Landesgesetzgebung und Landesverwaltung seit 1945*, str. 18. Glej v: *Die »britische« Steiermark 1945–1955*, Graz 1995.

Vsebina avstrijskih zakonov in uredb se je pred prvim zakonom o azilu nanašala na različne tipe dovoljenj za prebivanje v Avstriji, ki so z novo zakonodajo dobili tudi novo poimenovanje. Ti se razlikujejo po namenu oz. vzroku bivanja. Ustreznih slovenskih izrazov za te pravne termine ne poznamo. Po Policijski odredbi za tujce (1951) so avstrijske oblasti praviloma izdajale neomejeno dovoljenje za bivanje (Aufenthaltserlaubnis), ki je bilo vezano na delovno mesto in kraj. Po Policijskem zakonu za tujce (1954) pa je zakonodaja predvidevala dve dovoljenji; omejeno in neomejeno dovoljenje za prebivanje (Aufenthaltberechtigung). S tem pa beguncev niso mogli več vezati na delovno mesto in kraj. Tako se je povečal strah pred koncentracijo jugoslovanskih beguncev v obmejnem pasu. Število beguncev se je stalno povečevalo, zahteve po zavračanju pa so bile vedno večje. Zakon iz leta 1954 glede tujcev, ki so ilegalno prestopili avstrijsko državno mejo in niso izpolnjevali pogojev za azil po Ženevski konvenciji, ni predvideval omejitve glede bivanja. Von Stedingk pojasnjuje:

»Praviloma so za te osebe izpeljali upravno kazenski postopek po 24. členu 1. odstavka Zakona o potnih listinah (Paßgesetz) in kot posledica 3. člena Policijskega zakona za tujce izdali prepoved dovoljenja za bivanje (Aufenthaltsverbot).«²³

Pred izgonom iz države je zakonodaja (1955) predvidevala še vmesno postajo, to je Odlog izvršitve izгона (Vollstreckungsaufschub) za tri mesece, tako da so si lahko prosilci za azil uredili dokumente za izselitev čez lužo, kar je bila želja mnogih.²⁴

Kljub zakonodaji pa je bila tudi do leta 1959 odločitev o nadaljnjem zakonodajnem postopku na prvi stopnji v rokah okrajno upravnih oblasti, ki so zadevo posredovale Zvezni policijski direkciji na Dunaj.

»Usoda prosilca za azil v tem postopku ni bila odvisna od ugotovitve pravnega statusa, tj., ali izpolnjuje pogoje po Ženevski konvenciji, ampak od postopka po Policijskem zakonu za tujce, s katerim so želeli ugotoviti, ali je begunec primeren za bivanje na avstrijskem državnem ozemlju.«²⁵

Postopek, kot ga opisuje von Stedingk, potrjuje tudi fond Varnostne direkcije za Štajersko.²⁶ Po kratkem zaslišanju o vzrokih za beg so preiskovalni organi še isti dan obvestili Zvezno ministrstvo za notranje zadeve in Zvezno policijsko direkcijo

23 Stedingk, *Die Organisation ...*, str. 123.

24 Engelke, *Jeder Flüchtling ...*, str. 71.

25 Prav tam, str. 123.

26 Fond obsega leta 1951–1958. V članku so predstavljeni dokumenti desetih skatel z oznako 1954, ki se občasno nanašajo tudi na zgodnejša ali kasnejša leta.

na Dunaju. V naslednjih 24 urah so prosilca za azil prestavili v taborišče, kjer je bil ponovno zaslišan s strani preiskovalnega oddelka deželne žandarmerijske komande (pravnik, kriminalist in prevajalec), ki je bil zadolžen tudi za zapisnik. Po zaslišanju so se odločili, ali prosilca sprejmejo na podlagi Konvencije ali ne. Če oseba ni bila upravičena do azila v Avstriji, je bila lahko izgnana v državo, iz katere je prišla, ali pa je morala s konkretnimi podatki in dokazili prepričati, da se namerava v najkrajšem možnem času izseliti iz Avstrije, in je dobila največ dvomesečno dovoljenje za bivanje za pripravo na izselitev. Odločitev so posredovali deželnemu referentu Oddelka 1 Zvezne policijske direkcije na Dunaju. Ta je na podlagi predloženih dokumentov preveril verodostojnost prosilca za azil in vsak posamezen primer označil s: K – begunec po konvenciji, A – izselitev, R – vrnitev (slednje je prišlo v poštev samo za jugoslovanske begunce). Ministrstvo je o priznanih beguncih po Konvenciji obvestilo Urad visokega komisarja združenih narodov za begunce in pristojne okrajno upravne organe. Beguncu je bila dodeljena osebna izkaznica po 27. členu Ženevske konvencije. Če prosilci niso izpolnjevali pogojev za azil, je bil za mnenje zaprosen Urad visokega komisarja združenih narodov za begunce, ki je preveril podatke, govoril s prosilcem in pisno sporočil, ali se strinja z odločitvijo, želi ponovno zaslišanje ali pa priporoča priznanje za begunca po Konvenciji.²⁷

Akti o begunski statistiki in beguncih fonda Varnostne direkcije za Štajersko leta 1954 približajo problematiko na podlagi dopisov med uradi glede izvajanja zakonodaje ter zapisnikov policije o posameznem prebežniku. Med temi dopisi se pod oznako »strogo zaupno« nahaja tudi poročilo Varnostne direkcije za Koroško, z naslovom »Begunci iz Jugoslavije«, ki vsebuje polletno statistiko za leto 1954. Ta za koroški del meje kaže na naraščanje begunskega toka za 20 % glede na leto 1953.

»Domnevamo tudi, da bo beguncev še več z uveljavitvijo novega Policijskega zakona za tujce, ker so s tem zakonom odpadle omejitve glede dovoljenj za prebivanje.«²⁸

Koroškemu poročilu sta pripeta tudi dva časopisna članka,²⁹ ki kažeta na dodatno politično obremenjenost glede beguncev spričo slovenske manjšine na Koroškem. Tako kot danes so bili begunci sredstvo za strankarska obračunavanja in povzročanje splošnega nemira. S tem v zvezi je Celovec obiskal celo Državni sekretar Graf, ki je miril strankarske strasti glede označitve večine jugoslovanskih beguncev za ustaše in fašistične zločince.

27 Povzeto po: von Stedingk, *Die Organisation* ..., str. 120–126.

28 SiD-Flüchtlingsakten, Flüchtlingstatistik 1954, šk. 110.

29 »Die Neue Zeit« (22. maj 1954, št. 117) in »Volkszeitung« (23. maj 1954, št. 118).

»Tudi mi nismo zadovoljni, da je število beguncev iz Jugoslavije vedno večje in da je ta mesec prestopil mejo že stoti begunec. 70 % teh beguncev je starih manj kot 25 let. V času ustašev v Jugoslaviji so bili ti begunci še otroci.«³⁰

Koroški direkciji v odgovor je Štajerska poslala begunsko statistiko za leto 1953, ki poroča o 721 prispelih beguncih, 558 moških in 162 žensk. Od teh je bilo 652 Jugoslovanov, 53 Madžarov in drugih. Kot razlog bega je večina navajala slabe gospodarske razmere, 344 oseb namen izselitve čez morje in 57 politično zasledovanje.³¹ Sledi še celoletna statistika Koroške za leto 1954. Med 998 registriranimi begunci je bilo 881 Jugoslovanov. 25 jih je prišlo legalno – z dokumenti, 847 ilegalno. Največ prispelih Jugoslovanov je bilo starih 18, 19 ali 24 let. Prevladovali so samski moški, po poklicu kovinarji, železarji, električarji, tem so sledili pomožni poklici vseh vrst. Kot razlogi bega so bili največkrat navedeni: izselitev v čezmorske države zaradi slabega gospodarskega položaja v domovini (400), gospodarski razlogi (213), namen izselitve (101), politični razlogi (58) – tu gre največkrat za študente in izogibanje vojaškemu vpoklicu (13).

Čeprav na državnem nivoju še ni bilo govora o ekonomski emigraciji, saj je Jugoslavija podpisala sporazum o novačenju delovne sile z Avstrijo šele leta 1966 in z Nemčijo 1968, je štajerski deželni urad za delo že 15. decembra 1954 posredoval varnostni direkciji prošnjo rudarske firme z Dortmunda za posredovanje 500 pomožnih delavcev. »Sprejemamo tudi jugoslovanske begunce, pogoj je znanje polomljene nemščine.«³²

Po uveljavitvi Policijskega zakona za tujce leta 1954 so okrožna glavarstva varnostni direkciji Štajerske poslala številne dopise glede nejasnosti izvajanja zakona. Okrožno glavarstvo Leibnitz (Lipnica) (13. julij 1954) je spraševalo, kaj narediti z jugoslovanskimi begunci s taborišča Wagna, izmed katerih jih le 1 % izpolnjuje pogoje za politični azil.

»Do uveljavitve zakona smo po odpustitvi s taborišča osebam izstavili osebno izkaznico z dovoljenjem za bivanje v Avstriji do 14 dni oz. do pridobitve delovnega mesta v Avstriji. Kaj sedaj; ali preostalim, ki ne izpolnjujejo pogoja za azil ob odpustitvi s taborišča izdamo prepoved bivanja v Avstriji ali jim izdamo samo osebni dokument. Nadalje nas zanima, kaj naredimo s tistimi begunci, ki so bili s taborišča Wagna odpuščeni še po Policijski odredbi za tujce.«

Varnostna direkcija je odgovorila zelo dvoumno:

»Upoštevajte prepoved bivanja. Glede izvršbe upoštevajte odloke iz leta 1949 in 1950 (!). Zadostuje izstavitev osebnega dokumenta (torej stara praksa,

30 SiD-Flüchtlingsakten, Flüchtlingstatistik 1954, šk. 110.

31 Prav tam, šk. 110.

32 Prav tam, šk. 110.

opomba M. B.). Begunci, ki so imetniki dovoljenja za bivanje po starem zakonu, po preteku veljavnosti tega dovoljenja, po novem, ne potrebujejo novega dovoljenja. Ker pa so izvedbena določila delno v nasprotju z zakonom (!) bodo k tej temi poslana še pojasnila.«³³ »Odgovor zrcali prehodno stanje, ko uredbe po novem zakonu še niso bile implementirane in je dejansko obstajalo več možnosti. Varnostna direkcija je s tem dopisom okrožnemu glavarstvu svetovala, naj do izdaje novih izvedbenih določil ureja zadeve po starem zakonu.«³⁴

Okrožno glavarstvo Radkersburg (Radgona) (16. julij 1954) je zanimalo, kako obravnavajo ilegalno prispele tujce – dobijo ti kot do sedaj sivo karto ali ne. In kako osebe, ki so prispele legalno in zaprosile za azil. Odgovor za prve se je glasil: časovno neomejeno dovoljenje, za druge pa, da niso upravičeni do azila in da bodo ta vprašanja še pojasnili.³⁵ Istega dne je na direkcijo prispel dopis Okrožnega glavarstva Murau:

»... sklicujoč se na uredbo Zveznega ministrstva za notranje zadeve ni mogoče jasno razbrati kateri krog tujcev je po določilih 2. člena 1. odstavka Policijskega zakona o tujcih ex lege upravičen do časovno neomejenega bivanja v Avstriji.«

Nadalje dopis razčlenjuje vse tipe tujcev, ki so v Avstrijo prišli: pred letom 1938, med 1938–1945 iz poklicnih razlogov, med 1939–1945 in po 1945.

»Dosedanje vodenje osebnih spisov tujcev in njihovih kartotek je bilo po določilih Policijske odredbe za tujce povezano s strogo kontrolo in natančnim evidentiranjem bivanja in dovoljenj za bivanje. Z ukinitvijo te uredbe je padel strogi kontrolni sistem... Prosimo za skorajšnji odgovor... pri čemer je iz uradniško tehničnih razlogov posebej zaželeno vedeti, ali res opustimo vodenje osebnih spisov in kartotek tujcev.«³⁶

Podobnih dopisov je bilo še več, zato je direkcija za Štajersko (28. julij 1954) zaradi nejasnosti pri izvajanju zakona Zveznemu ministrstvu za notranje zadeve poslala dopis v zvezi z izvedbenimi določili Policijskega zakona za tujce.

»... pojasnjujemo, da so tujci po 2. členu zakona upravičeni do neomejenega dovoljenja za bivanje na zveznem območju, v kolikor ni njihovo bivanje omejeno z meddržavnimi sporazumi ali z vizumom... Tujci, ki so prišli v Avstrijo

33 Prav tam.

34 Grandner, e-pismo avtorici prispevka (17. oktober 2017).

35 Prav tam.

36 Prav tam.

ilegalno, in so dobili omejeno dovoljenje za bivanje, pri čemer se ni pomislilo na to, ali imajo te osebe pravico do azila ali ne. Vse zgoraj navedene tuje osebe so ex lege upravičene do dovoljenja za bivanje ... Kontrola teh tujcev je otežena, saj policijski ali žandarmerijski organi iz osebne kontrole dokumentov ne morejo ugotoviti ali so prišle te osebe v Avstrijo legalno ali ilegalno. Eni imajo izkaznico v štirih jezikih ali odobren azil. Nikjer pa niso navedene okoliščine vstopa v državo. Dovoljenje za bivanje se odvzame, če ne upoštevajo delavske zakonodaje, če so odšli z delovnega mesta kamor so bili napoteni. Dovoljenje so dobili samo za določen poklic oz. območje. To je prišlo prav za begunce iz Jugoslavije, ki so iskali zaposlitev v obmejnem območju. Sedaj to ni več mogoče. Begunci lahko prosto izbirajo poklic oz. delovno mesto in kraj.«³⁷

Neposrednega odgovora na vprašanje glavarstva Murau glede vodenja kartotek nisem našla. Je pa iz osebnih kartotek za leto 1954 razvidno, da so spremljali prebežnike, prišle leta 1954 še naprej, saj se v spisih za leto 1954 pojavijo tudi dokumenti kasnejših let. To so primeri večkratnih prebežnikov ali beguncev, ki jim je poteklo izdano dovoljenje za bivanje. Primer, ko zapisniku prebežnika iz leta 1954 sledi dokument iz leta 1961:

»V. J., ki je maja 1954 ilegalno prestopil mejo, je bil 14 dni v taborišču Wagna, potem je do leta 1958 delal pri kmetu v Grieskirchenu, potem še pri kmetu v Kirchenbergu. Od januarja do septembra leta 1961 se je potepal po Avstriji. Sledila so kazniva dejanja, tatvine, pijančevanje in kazenski postopek. Pristal je v zaporu za 2 meseca, potem bil obsojen na izgon iz države.«³⁸

Za večkratnega prebežnika, 21-letnega C. Š. iz okraja Ptuj, ki mu sicer niso mogli pripisati drugih kriminalnih dejanj, je Žandarmerijska preiskovalna ekspozitura Wagna izdala prepoved bivanja v Avstriji (To še vedno ni pomenilo izгона in je osebi dalo nekaj manevrskega prostora.) na podlagi sledeče prebežnikove zgodbe:

»Leta 1952 sem šel pri Libeličah na Koroškem ilegalno čez mejo, bil sem v karantenskem taborišču Celovec, potem pri posestnici v Waitschachu posredovan za delo. Po treh mesecih sem zapustil delovno mesto in se spet ilegalno odpravil v Jugoslavijo. Po treh dnevih me je aretirala policija v Mariboru in sem dobil en teden zapora. Potem sem ponovno poskušal ilegalno priti v Avstrijo in sem bil spet ujet na meji in dobil devet mesecev zapora. V Jugoslavijo sem se vrnil, ker sem hotel pripeljati brata v Avstrijo. Po priporu nisem več vzpostavil kontakta z bratom. Leta 1954 sem zbežal v Avstrijo, ker sem bil vpoklican v vojsko. Prišel sem na Štajersko,

37 Prav tam, šk. 110.

38 Prav tam, šk. 113.

ker za obmejni prostor na Koroškem nisem imel dovoljenja za gibanje ob meji.«³⁹ Na vsa vprašanja okrožnih glavarstev pa tudi Varnostna direkcija ni znala odgovoriti in jih je posredovala naprej Ministrstvu za notranje zadeve. Eno takih vprašanj so dobili 20. avgusta 1954 iz Mürzzuschlaga.

»Prosimo za navodilo, ali avstrijske državljanke - ki so s poroko s tujim državljanom pridobile državljanstvo moške države, izgubile pa avstrijsko državljanstvo, pri tem pa nimajo tujega potnega lista - potrebujejo dovoljenje za bivanje v Avstriji v primeru, da nimajo namena zapustiti bivališča v Avstriji?«⁴⁰

S seznama jugoslovanskih prebežnikov, ki so bili med novembrom 1954 in aprilom 1955 izgnani iz Avstrije, je razvidno, da so avstrijske oblasti v tem času že dokaj samostojno preverjale prebegle osebe in odločale o njihovi usodi. Le nekaj primerov je bilo označenih z E, kar je pomenilo, da so obvestili britanske oblasti, večina primerov pa je bila posredovana le v vednost Zveznemu ministrstvu za notranje zadeve. Na seznamu je 52 oseb (od tega 12 žensk), pri katerih je navedeno ime, datum rojstva, razlog bega z eno besedo, datum bega in takšna ali drugačna vrnitev v Jugoslavijo z obrazložitvijo. Kljub temu da so navajali kot razlog za prebeg slabe gospodarske razmere, spor v družini, združitve družine, vpoklic v jugoslovansko vojsko itd., so avstrijske oblasti preverile vsakogar. Če so ugotovili, da gre za kriminalce, tihotapce, prevarante, tajne agente, ki so že večkrat prestopili mejo, so jih takoj izgnali. Kot razlog prebega – navedeni vpoklic v jugoslovansko vojsko – je prebežniku običajno sicer prinesel azil, vendar tudi to ni pomagalo, če so ugotovili, da je oseba že večkrat prestopila mejo. Razkrinkali so tudi uporabo različnih imen za isto osebo v primeru večkratnega prehoda meje. 10 oseb iz spiska, predvsem mladi, lahkomišelniki ali potepuhi, ki jim niso mogli dokazati drugih kaznivih dejanj kot enkratnega prehoda meje, se je »prostovoljno« vrnilo v Jugoslavijo, za ostalih 42 pa je bila vrnitev – izgon.⁴¹ Rutino postopka azila so Britanci od leta 1950 prepuščali Avstrijcem. Odgovornost odločanja so prevzemali le v politično aktualnih primerih, zahtevkih za izročitev s strani jugoslovanskih oblasti, pri sumih obveščevalne dejavnosti in zločinih.⁴²

Po podpisu Pogodbe o Avstriji⁴³ je 9. avgusta 1955 Varnostna direkcija za Koroško izdala dopis, ki že v naslovu opozarja na spremembo zakonodaje, saj poleg beguncev po Ženevski konvenciji omenja še prebežnike. Dokument, naslovljen s »*Policijska obravnavava prebežnikov oz. beguncev; razpusnitev Jezuitske kasarne Celovec*«, je 2. septembra 1955 dobila tudi Varnostna direkcija za Štajersko. Varnostni organi so zapisali:

39 Prav tam.

40 Prav tam, prevod Ž. Zwitter.

41 Prav tam, šk. 114.

42 Engelke, *Jeder Flüchtling ...*, str. 48.

43 BGBl. Nr. 152/1955.

»Po uveljavitvi državne pogodbe veljajo izključno avstrijski pravni predpisi. Razpuščena oz. ukinjena je bila karantena - Jezuitska Kasarna Celovec, zato ne napotujte tujcev sem. Glede obravnave prebežnikov oz. beguncev so v veljavi: Policijski zakon za tujce (BGBI Nr. 75/1954), Konvencija o pravnem položaju beguncev (BGBI Nr. 55/1955) kot tudi Izvedbena določila Zveznega ministrstva za notranje zadeve. Prebežnike, ki se pojavijo v Celovcu ali Beljaku, obravnavajo zvezne policijske oblasti. Za tiste, ki se javijo na žandarmerijski postaji oz. jih pri prehodu meje zalotijo žandarji, sledi običajno zaslišanje krajevno pristojnega okrajnega glavarstva. Stroške privedbe nosi poveljstvo deželne žandarmerije... Za policijsko obravnavanje tujcev so pomembne naslednje odredbe: Odredba Zveznega ministrstva za notranje zadeve - Generalne direktcije za javno varnost z dne 18. 6. 1954, Št. 80.811-4/54 glede izvedbenih določil k Policijskemu zakonu za tujce in Odredba Zveznega ministrstva za notranje zadeve - Generalne direktcije za javno varnost z dne 25. 1. 1955, Št. 20.478-4/54, glede izvedbenih določil h Konvenciji o pravnem položaju beguncev. Če tujec poseduje osebne dokumente matične domovine, se mu te ne odvzame. Vse tujce, ki pridejo v Avstrijo, ne glede ali so dobili dovoljenje za nedoločen čas ali prepoved bivanja, se napoti na delavski urad. Iz Avstrije se lahko izžene samo obsojene in mladoletne osebe iz Jugoslavije. O izgonu v vsakem primeru posebej odloča varnostna direktcija, ki mora pridobiti odobritev Zveznega ministrstva za notranje zadeve - Generalne direktcije za javno varnost.«⁴⁴

Po ukinitvi sprejemnega taborišča v Celovcu so vsa uradna policijska dejanja v zvezi s tujci poslej izvajala okrajno glavarstva oz. zvezne policijske oblasti. Prvi problem se je pojavil v tistih glavarstvih, kjer v zaporih ni bilo dovolj prostora za odgonski pripor tujcev. Drugi vsesplošen pa, ker begunci niso upoštevali delovnega časa teh organov, saj so bili ti med vikendi in prazniki zaprti, begunci pa so prihajali vse dni. Pravne podlage za ponovno odprtje taborišča za odgonski pripor pa ni bilo.⁴⁵

Neue Kurir je dne 28. septembra 1955 v članku z naslovom »Avstrija izroča begunce« poročal:

»... da se po novem na avstrijsko-jugoslovanski meji ostro izpolnjuje Ženevsko konvencijo. Politični begunec mora dokazati, da je to res. Formalno odloča o podelitvi azila oz. o izročitvi referat za tujce okrajnega glavarstva. Beguncem, ki želijo dobiti azil, svetujejo, da imajo sabo vojaško uniformo, pismo o vpoklicu ali dokaz o političnem zasledovanju. Če pa je kdo politično nezaželen,

44 SiD-Flüchtlingsakten, Flüchtlingstatistik 1954, šk. 110.

45 AdR/Inneres Karton 10, leto 1954.

zato gospodarsko uničen in ne ve več, kako naprej, tako pade pod gospodarske primere in je naslednji dan odpeljan nazaj na jugoslovansko mejo graničarjem. Avstrijske oblasti mirijo, da so vrnjeni begunci samo formalno kaznovani. Ker se je razvedelo, da avstrijske oblasti vračajo begunce v Jugoslavijo, v zadnjem času begunci masovno bežijo s taborišč.«

Varnostna direkcija za Štajersko je s priloženo kopijo članka in komentarjem odgovorila ministrstvu:

»Res je, da osebe, ki niso begunci, po Ženevski konvenciji vračamo nazaj v Jugoslavijo. Ne vračamo pa prebežnikov v države železne zavese. Prav tako ne vračamo dezertarjev ali oseb, ki so dobile pismo za vpoklic v vojsko, čeprav to ni v smislu Ženevske konvencije... Jugoslavije ne smatramo kot države za železno zaveso, ker imajo po eni strani Jugoslovani, ki so več let preživeli v ječi zaradi političnih deliktov, potne liste in lahko potujejo v tujino, po drugi strani, Jugoslavijo, ki je tudi podpisala Ženevsko konvencijo, ZDA oskrbujejo z orožjem. Znano je, da večina ljudi pride v Avstrijo ilegalno samo zato, ker nočejo dati 5000 dinarjev za jugoslovanski potni list in se v Avstriji nadejajo boljšega položaja v gospodarskem oziru... Nevednost novinarja, ki piše o masovnem pobegu s taborišča... saj že dolgo ni več begunskih taborišč... Po izkušnjah sodeč je pobudnik tega članka lahko oseba, ki deluje za begunsko organizacijo NCWC ali WCC, in katere služba/eksistenca je ogrožena, saj je 95% beguncev gospodarskih in vrnjenih. V tem sklopu želimo poudariti, da se je z dosedanjim priseljevanjem Jugoslovancev na obmejno območje Avstrije oblikovala manjšina, pojavile so se težave, saj v posameznih krajih govorijo skoraj samo še slovensko. Na podlagi tega razvoja in pri nadaljnjem priseljevanju Jugoslovancev bo prišlo do točke, ko bodo ti priseljenci na podlagi Pogodbe o Avstriji zahtevali ustanovitev slovenskih šol in slovenščine kot uradnega jezika.«⁴⁶

Res je, da je bila z novo zakonodajo leta 1954 predvidena zaježitev begunske problematike in posledično zaprtje taborišča Wagner, a so zadnje begunce tja sprejemali še do 1. septembra 1955.⁴⁷

Večina prebežnikov v 50. letih je pred prebegom dobivala pisma že prebeglih sorodnikov iz tujine, v katerih so jim pisali, naj pridejo za njimi. 43-letna M. V. z okraja Murska Sobota je ilegalno prebegnila v Avstrijo, ker:

46 SiD-Flüchtlingsakten, Flüchtlingstatistik 1954, šk. 110.

47 Engelke, *Jeder Flüchtling ...*, str. 99.

»sem hotela biti pri možu, ki je šel v Avstrijo legalno, s potnim listom in tam dobil azil in delo pri sorodniku. V Jugoslaviji so me pogosto zasliševali varnostni organi, zato ker se mož ni vrnil v Jugoslavijo. Zaposila sem za dovoljenje, vendar ga nisem dobila.«⁴⁸

Ker so bili slovenski prebežniki v glavnem z obmejnih območij, pri prebegu niso potrebovali pomoči vodnikov. Med gradivom pa najdemo tudi nekaj pomoči potrebnih. 25-letni Z. S. iz okraja Novo Mesto:

»Odšel sem, ker doma nisem nič zaslužil. Ker želim v Italijo, kjer imam teto, sem že 2x poskusil ilegalno prestopiti mejo z Italijo. Vendar je tam meja zastražena z graničarji, milico in UDB in ne moreš priti čez. Zaradi prijateljskih odnosov Jugoslavije z Avstrijo je beg v Avstrijo zelo enostaven. 15. 8. 1954 sem z vlakom odpotoval v Ljubljano, kjer sem poiskal nevesto B. M., ki je delala v hotelu Turist kot kuharica in je imela ravno dopust. Za beg sva bila že dogovorjena, 18. 8. sva odšla na vlak za Maribor. V Mariboru sva prenočila v restavraciji Novi svet (!) in se 19. 8. podala proti meji. Ker nisva poznala poti, naju je do meje pripeljal vodnik. Mejo sva prestopila 21. 8. ob treh zjutraj v okolici Grosswalza. Takoj sva se javila na žandarmerijski postaji Leutschach. Do meje naju je pripeljal M. N. iz Maribora, ki sem ga spoznal v vojski, kjer je bil komandant. Da vodi ljudi do meje, sem izvedel od znanca. Trenutno je brezposeln. Za vodenje do meje sem mu dal 20.000 din in mojo uro. 20.000 din pa je bil zaslužek moje neveste. V Avstriji želiva ostati začasno in delati v kmetijstvu, potem želiva v Italijo, v Milano, kjer imam teto in pozneje v Kanado.«⁴⁹

Zapisniku Z. S. sledi krajše poročilo varnostnih organov, in sicer »*pri nočnem prehodu meje sta padla v globlji jarek, kjer si je nevesta težje poškodovala nogo.*«⁵⁰ Zgodba 30-letne »neveste« B. M. z okraja Celje pa je bila sledeča:

»Mama mi je umrla leta 1950, v Jugoslaviji nimam več sorodnikov. Moj zaročenec D. S. (!) se je leta 1951 preko Italije izselil v Avstralijo. Vedno mi piše, naj pridem za njim. Čeprav sem jugoslovanske oblasti že 2 x zaposila za izstop iz države (Ausreise), so me zavrnil. Zato sem se odločila, da tokrat odidem ilegalno čez mejo, od kjer bi se izselila v Avstralijo k zaročencu, ki dela v Sidneyu kot pek. 15. 8. 1954 sem se z vlakom iz Ljubljane peljala do Iga, kjer bi me moral vodnik peljati do Italije. Ker je vodnik od nekoga slišal, da je meja močno

48 SiD-Flüchtlingsakten 1954, šk. 112.

49 Prav tam, šk. 114.

50 Prav tam.

zastražena, se je odločil, da me pelje v Maribor, kjer bo našel drugega vodnika. 17. 8. sem prispela v Maribor, prenočila v hotelu Novi svet na Koroški cesti. En dan je moj vodnik iskal drugega vodnika, ki bi me peljal do meje, zato sem še eno noč prespala v hotelu. 20. 8. okoli 15h sem zapustila Maribor z vodnikom in znancem S. Z. (!). Cca 50 m pred mejo je Z.S. izplačal vodnika z 20.000 din, ki sem mu jih dala. Mejo sva prestopila okoli 3h na območju Grosswalza in šla do žandarmerijske postaje Leutschach, kjer sva se javila.«⁵¹

Na obeh zapisnikih, ki sta v isti kartoteki, so vidni zaznamki o tem, da prebežnika nista bila par, ampak da ju je povezal vodnik. Nadalje je s pomočjo vodnice prebegnil 24-letni K. A. iz okraja Krško. Čeprav denarja ni zahtevala, ji je prostovoljno dal 20.000 din, ki jih je dobil od staršev. Po njegovih besedah bi vodnica *»lahko bila UDB agentka, saj je povedala, naj ne skrbim, da bi me ujeli, ker je poskrbela za to. Na poti do meje sva srečala policista, ki jo je vprašal, kako je, in naju pustil dalje.«* Na koncu poročila je K. A. o položaju v Jugoslaviji povedal sledeče:

»Oskrba pri jugoslovanski vojski je slaba, povprečen vojak mesečno zasluži 90 dinarjev. V trgovinah se dobi vse, le premalo ljudje zaslužijo, da bi lahko kaj kupili. Kmečko prebivalstvo trpi najbolj. Zdravila se dobijo. Dnevna oskrba v bolnici stane 1200 din. Spričo dodelitve otroškega dodatka uslužbencem rodijo žene otroka vsako leto. Tuje radijske oddaje lahko posluša vsak državljan. Komunisti so naravnani proti cerkvi, zato se morajo nekomunisti kar naprej boriti z njimi.«⁵²

V nekaj primerih so leta 1954 v Avstrijo prebegnili tudi otroci emigrantov, ki so pred prvo svetovno vojno iz Slovenije odšli v Ameriko (delo v premogovniku). Leta 1916 v Čikagu rojen S. S. je obiskoval ameriško šolo do odhoda v Jugoslavijo leta 1932, kjer sta starša kupila zemljo, ki so jo trije otroci podedovali. Leta 1954 je S. S. ilegalno prebegnil, saj se je želel vrniti nazaj v Ameriko.⁵³ Čisto na lastno pest pa je zaradi nevzdržne ljubezenske situacije od doma prebegnila H. M., 25-letnica iz okraja Murska Sobota. Ta se je v Jugoslaviji zaljubila v dva moška; z enim se je po prisili staršev poročila, vendar sta živela vsak pri svojih starših, dokler ni mož odkril, da ga je žena prevarala s prejšnjim ljubimcem. V taborišče Wagna jo je prišla iskat njena mama, ki je dobila dokumente za legalen prehod meje.⁵⁴

Na vprašanje, zakaj so nekateri ljudje zbrali pogum za prebeg iz Jugoslavije drugi pa ne, odgovarja sociologinja Lukšič Hacin, ki piše, da je bil *»razlog za selitve ravno razkorak*

51 Prav tam.

52 Prav tam, šk. 112

53 Prav tam, šk. 112.

54 Prav tam, šk. 112.

*med stanjem in posameznikovimi predstavami, kako naj bi bilo.*⁵⁵ In veliko mladih je bilo v 50. letih tako nezadovoljnih, da so se odločili za tvegan ilegalni prehod meje. Incidentov oz. uporabe orožja s strani jugoslovanskih graničarjev je bilo leta 1954 pri poskusih prebega že bistveno manj kot prva povojna leta. Vendar spodnji primer ni osamljen. 19-letni P. J. iz okolice Maribora je za zapisnik povedal:

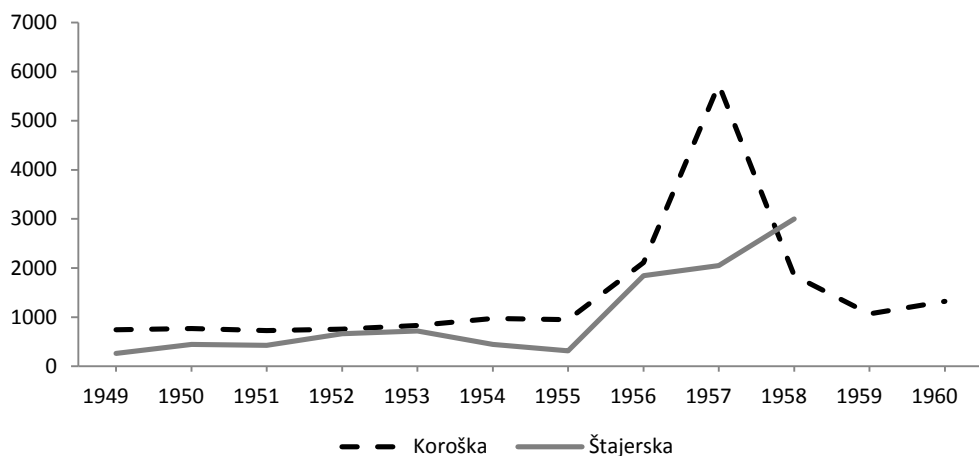
»Zaposlen sem bil kot mizar v državni tovarni pohištv. Mesečno sem zaslužil 7000 dinarjev. 5000 din sem porabil za prehrano, 1000 za stanovanje, preostalih 1000 pa za pranje in čiščenje ter druge nakupe. Za nakup oblek in perila mi ni ostalo nič. Zato sem se odločil, da pobegnem v Avstrijo. Pred kratkim sem v Mariboru srečal znanca E. F., ki je potožil, da je brezposeln in da v takih razmerah ne more več živeti. Odločila sva se, da skupaj pobegneva v Avstrijo. 18. 7. 1954 ob 13.45 h sva se z avtobusom odpeljala iz Maribora v Hrastovec. Od tam v Petrinje pri Sv. Juriju in potem čez Plodršnico na Sladki Vrh. V jutranjih urah 19. 7. 1954 sva odšla v smeri Mure. Oblačila sva srekla, zvila in dala na hrbet. E. F. je prvi skočil v Muro, 100 m višje še jaz za njim. Ko sva priplavala na avstrijsko polovico Mure, so za nama začeli streljati jugoslovanski graničarji. Jaz sem šel takoj pod vodo, po 10 m sem priplaval na površje, pogledal nazaj in videl dva jugoslovanska graničarja, ki sta streljala za nama. Da me ne bi zadela, sem ponovno zaplaval pod vodo. Ko sem priplaval na avstrijsko stran, sta vojaka še vedno streljala za menoj. Takoj sem se vrgel v jarek in čakal na ugodno priložnost, da bi lahko zbežal z brega. V oddaljenosti cca 100 m sem zagledal avstrijskega carinika. Takoj sem šel k njemu in mu povedal, da je tudi kolega plaval čez Muro, pa še ni prišel na breg. Carinik se je razgledal po bregu, ker ni nič odkril, je verjetno, da so ga zadeli strelji in je utonil. Želim ostati v Avstriji in delati.«⁵⁶

Če so prebežniki s prvega povojnega obdobja še verjeli, da se bodo kmalu vrnili v domovino, so si po letu 1949 vse bolj želeli izselitve naprej na zahod. Po letu 1950 so avstrijske in zasedbene oblasti začele dvomiti o navedenih političnih razlogih za prebeg, saj so se begunci množično izogibali sprejetju dela v kmetijstvu. Zanimalo jih je delo v industriji oz. izselitev čez lužo. Mnogi so zaposlitev v Avstriji sprejeli samo zato, da so pridobili dovoljenje za izselitev. Leta 1952 so Avstrijci že razlikovali med begunci iz za železne zavese na tiste iz Jugoslavije, ki so si v glavnem želeli izboljšati eksistenčni in gmotni

55 Lukšič Hacin: Migracije v teoretskem diskurzu. Glej v: *Migracije in slovenski prostor od antike do danes*, Ljubljana, 2010, str. 10–11.

56 SiD-Flüchtlingsakten 1954, šk. 114.

položaj, ter politične begunce iz vzhodnih držav. Domačini so se leta 1954 pritoževali tudi nad velikim številom Jugoslovancev v treh obmejnih okrajih Radgona, Lipnica in Lonč. Obmejno prebivalstvo je menilo, da je vsaj del teh ljudi podpiral »špionažo«. ⁵⁷ Kljub temu da je bilo po letu 1955 več možnosti za pridobitev azila ob navedbi političnega razloga za prebeg, je bilo med prebežniki vse več tistih z juga Jugoslavije, ki te informacije še niso imeli. Če so jih aretirali tik ob meji, so še vedno navajali gospodarske razloge za prebeg. Tisti pa, ki jim je uspelo pred aretacijo oz. prijavo avstrijskim oblastem priti v stik z že nastanjenimi begunci v Avstriji, ki so jih podučili, so navajali politične razloge za prebeg. Nekateri prebežniki so s seboj prinesli tudi potrdilo o nekaznovanju iz Jugoslavije, da bi se tako izognili zavrnitvi. Ker so avstrijske oblasti zavračale tudi poročene, ki so za azil zaprosili brez partnerja, ⁵⁸ so najbolj iznajdljivi imeli s seboj tudi izjavo drugega zakonca, največkrat žene, da dovoljuje emigracijo.

Slika 1: Letna statistika ilegalnih prihodov iz Jugoslavije na avstrijsko Koroško in Štajersko 1949-1960 (Vir: Poročila Varnostnih direktij Štajerske in Koroške Zveznemu ministrstvu za notranje zadeve)

Iz poročil direkcije za Štajersko lahko razberemo, da je bilo sicer na Štajerskem nastanjenih skupno več beguncev različnih narodnosti kot na Koroškem, vendar je več jugoslovanskih prebežnikov prestopilo mejo na Koroškem kot na Štajerskem. Temu gotovo botruje dejstvo, da je bila meja s Koroško slabše varovana zaradi nedostopnosti terena in bolj pokrita z gozdom, v katerem so lažje ostali neopaženi. Štajerska direkcija je leta 1955 med drugim poročala, da veliko beguncev pride posredno – s Koroške. Avstrijski varnostni direktiji sta bili po podpisu Pogodbe o Avstriji s strani Jugoslavije obveščeni,

⁵⁷ Adr/Inneres Karton 24, leto 1954.

⁵⁸ V nekaj primerih so moški odšli v izogib plačevanju kredita ali drugih zakonskih obveznosti.

da lahko vračajo jugoslovanske državljane na vseh mejnih prehodih brez posebnih predhodnih odobritev jugoslovanske oblasti. Jugoslovanski begunci so bili še vedno pretežno zaposleni v kmetijstvu ali gozdarstvu. Stari so bili v povprečju med 16–20 let, 24–25 let in 26–30 let.⁵⁹ Porast beguncev iz Jugoslavije so Avstriji v letu 1955 pripisovali porastu cen za osnovna živila v Jugoslaviji in stabilizaciji razmer v Avstriji po uveljavitvi Pogodbe o Avstriji. Begunci so se zavedali, da ni več zasedbenih con in da se lahko prosto gibljejo po Avstriji. Tem razlogom dodajam tudi to, da so bile avstrijske oblasti prvo leto po odhodu Britancev glede izvajanja samostojne azilske politike precej negotove in nedosledne. Po ukinitvi sprejemnega taborišča v Celovcu so njegovo vlogo morala prevzeti na to popolnoma nepripravljena okrajna glavarstva in zvezni policiji Celovec in Gradec. Zatem je sledilo navodilo oddelka U12 Zveznega ministrstva za notranje zadeve, pristojnega za begunska vprašanja, da na novo prispele begunce pošiljajo v taborišča, ki so na območju nekdanje ameriške zasedbene cone: Glasenbach, Asten in Enns. S tem so se želeli izogniti koncentraciji jugoslovanskih beguncev ob meji, saj so bile teorije o jugoslovanski zasedbi Koroške še precej žive. Ta taborišča so bila za jugoslovanske prebežnike, ki so se nameravali izseliti naprej na zahod, zelo privlačna, saj tukaj niso bili primorani sprejeti del v kmetijstvu za osnovno preživetje, ampak jim je bila takoj nudena (finančna) pomoč različnih socialnih ustanov (!). Poleg tega se je kmalu razvedelo, da Avstrija ne zavrača vseh (gospodarskih) beguncev, ki bi jih po Ženevski konvenciji lahko. Nadalje je veliko prebežnikov, ki so čakali na obravnavo za azil v sprejemnih, zaprtih taboriščih, iz teh pobegnilo naprej na zahod, preden bi jih avstrijske oblasti lahko izgnale nazaj domov. Avstrijski organi niso opazili, da bi bili zavrtnjeni Jugoslovani v Jugoslaviji kaznovani kako drugače kot običajno, zaradi nedovoljenega prehoda meje.⁶⁰ S poročil obeh dežel je razviden velik porast ilegalnih prebegov leta 1956 in 1957. Gotovo je na bodoče prebežnike vplivala tudi v letu 1956 sprejeta milejša kaznovalna politika Jugoslavije do aretiranih prebežnikov. V obeh deželah je bilo največ prehodov med mesecem majem in septembrom zaradi ugodnih vremenskih razmer in ko je Jugoslavija pošiljala obvestila o vpoklicu v jugoslovansko vojsko. Prebežniki so mejo največkrat prečkali ponoči, čez gozdove oz. gore. Na Štajerskem se jih je veliko odločilo za prebeg čez mejno reko Muro. Za mnoge je bil močan tok reke tudi usoden. V letih 1951–1956 je Muro uspešno preplavalo 143 prebežnikov iz Jugoslavije.⁶¹ Obstajal je tudi elegantnejši način prebega, in sicer z vlakom, poroča direkcija za Koroško leta 1958. Največ prebegov so zabeležili na območjih obmejnih okrajev Velikovec, Beljak in Celovec na Koroškem ter Radgona, Lipnica in Lonč na Štajerskem. Jugoslovanski prebežniki so bili na Koroškem za čas preiskave o upravičenosti njihovega prihoda v Avstrijo nameščeni v sledeča sprejemna taborišča zaprtega tipa: Peggetz (1946), Brnca (1949), Jezuitska kasarna Celovec (1950), St. Martin Beljak

59 AdR/Inneres Karton 10, leto 1955.

60 AdR/Inneres Karton 24, leto 1955.

61 Več glej: Engelke, *Wir sind durch die Mur geschwommen*, str. 60.

(1954), različne ustanove okrajnih glavarstev oz. policijski zapori (1955–1956), Glasenbach, Asten, Enns (1956), Karawankenhof in Annabichl (1957), Feffernitz in Siezenstein (1958). Na Štajerskem pa v taborišča: Strass (1946), Wagna pri Lipnici, Kapfenberg, Trofaiach, Eisenerz, Asten, Glasenbach (1951-), Hellbrunn (1957).

Vezana na odločitve in interese štirih zavezniških okupacijskih sil do leta 1955 je Avstrija s fleksibilno politiko »povsod imeti dobre prijatelje in se ne enostransko vezati« uspela pod ugodnimi pogoji pridobiti suverenost. Pogodba o Avstriji in Izjava o trajni nevtralnosti nista pomenili uspeha samo za Avstrijo, ampak tudi za mednarodno politiko kot »zametek premagovanja hladne vojne«. ⁶² V veliki meri je bila odraz časa, »spreminjanja političnih in državnih razmer« tudi tedanja emigracija. ⁶³ Viri kažejo, da severna državna meja med Jugoslavijo in Avstrijo, ki je veljala za železno zaveso med vzhodom in zahodom, ni bila tako neprehodna in strogo varovana kot meje v drugih komunističnih državah, sicer v tem času ne bi bilo tihotapljenj in uspešnih ilegalnih prehodov meje. V 60. letih 20. stoletja je Jugoslavija spričo političnih (1. konferenca neuvršenih v Beogradu 1961) in gospodarskih pritiskov (delo v tujini, ki ga niso mogli preprečiti) ter turizma (obiski izseljencev in tujih gostov na Jadran) popustila. 18. marca 1960 sta državi podpisali Dodatni sporazum k sporazumu o obmejnem prometu oseb z 19. marca 1953 med FLRJ in Avstrijo, po katerem je bila dana pravica do prehajanja meje tudi ostalim prebivalcem obmejnega pasu, ne samo dvolastnikom, njihovim svojcem in pastirjem. Leta 1962 je bil v Jugoslaviji sprejet zakon o amnestiji, ki je začrtal nov odnos države Jugoslavije do izseljencev. ⁶⁴ Dokončno pa je Jugoslavija odprla pot razcvetu gasdarbajterstva s podpisom sporazuma o novačenju delovne sile leta 1966 z Avstrijo in leta 1968 z Nemčijo.

Viri in literatura

Arhivski viri

Steiermärkisches Landesarchiv Graz, SiDi-Flüchtlingsakten 1954.

Österreichisches Staatsarchiv (StaAö), Archiv der Republik, fond AdR/Inneres, Berichte: Kärnten, Steiermark 1949-1960.

Zakoni

BGBI. Nr. 152/1955, Staatsvertrag, betreffend die Wiederherstellung eines unabhängigen und demokratischen Österreich.

BGBI. Nr. 55/1955, Konvention über die Rechtsstellung der Flüchtlinge.

BGBI. Nr. 139/1951, Ergänzung der Ausländerpolizeiverordnung.

BGBI. Nr. 75/1954, Fremdenpolizeigesetz.

⁶² Politični sistem Avstrije, str. 368–369.

⁶³ Bade, *Evropa v gibanju*, str. 13.

⁶⁴ Drnovšek, *Izseljevanje*, str. 285–290.

Literatura

- Bade, Klaus J., *Evropa v gibanju*. Ljubljana 2005.
- Beciragic, Yasmina: Die österreichische Asylgesetzgebung. Glej v: *50 Jahre Genfer Flüchtlingskonvention in Österreich*, Wien 2005.
- Drnovšek, Marjan, *Izseljevanje. Rakrana slovenskega naroda. Od misijonarja Friderika Barage do migracijske politike države Slovenije*. Ljubljana: Nova revija, 2010.
- Engelke, Edda, *Wir sind durch die Mur geschwommen. Ein Fluss als Grenze zwischen zwei ideologischen Systemen in den Fünfzigerjahren*. Graz: Pavelhaus, 2013.
- Engelke, Edda, »Jeder Flüchtling ist eine Schwächung der Volksdemokratie«. *Die illegalen Überschreitungen am jugoslawisch-Steirischen Grenzabschnitt in den Fünfzigerjahren*. Wien 2011.
- Lukšič Hacin, Marina: Migracije v teoretskem diskurzu. Glej v: *Migracije in slovenski prostor od antike do danes*. Ljubljana, 2010.
- Hasiba, Polaschek: Landesgesetzgebung und Landesverwaltung seit 1945. Glej v: *Die »britische« Steiermark 1945–1955*. Graz 1995.
- Stanek, Eduard, *Verfolgt, verjagt, vertrieben. Flüchtlinge in Österreich*. Wien 1985.
- von Stedingk, Ivonne, *Die Organisation des Flüchtlingswesens in Österreich seit dem Zweiten Weltkrieg*. Wien 1970.
- Stoessinger, J. G., *The refugee and the world community*. Minneapolis 1956.
- Terzić, Milan V., *Titova vještina*. Podgorica 2005.
- Vernant, Jacques, *The refugee in the post-war world*. London 1953.
- Volf, Patrik-Paul, *Der Politische Flüchtling als Symbol der Zweiten Republik. Zur Asyl- und Flüchtlingspolitik seit 1945*. Vir: <http://www.demokratiezentrum.org/fileadmin/media/pdf/volf.pdf> (31. 7. 2017).
- Politični sistem Avstrije, Ljubljana 1998.

E-pošta

Grandner, Margarete (17. oktober 2017, arhiv avtorice prispevka).

Summary

Maja Božič

»Flüchtlingsstrom aus Tironien reißt nicht ab⁶⁵«: Austrian Asylum and Migration Policy in the 1950s

According to the reports of the Security directorate of Carinthia and Styria, more than 1,000 illegal arrivals from Yugoslavia had been recorded annually before Austria gained full independence in 1955 and adopted the Convention Relating to the Status of Refugees. Yugoslav migrants joined refugees from other Eastern European countries (Hungarians, Romanians, Bulgarians, Czechs, etc.). A total of 265,508 refugees of different nationalities were in Austria in January 1954. 39,096 of whom were non-German speaking and 226,412 were speakers of German. Who

65 *Kleine Zeitung*, 14. avgust 1954.

were they and what legal status were they granted in post-war Austria, where they were subject to different competent authorities up to the signing of the Austrian State Treaty? I searched for answers to these questions in the Archive of the Republic, which is a part of the Austrian State Archives in Vienna. Monthly reports of the Security Directorate of Carinthia and Styria (1946-1960), which are a part of the fonds of the Ministry of the Interior, served as the basic source. I complemented those with the fonds of refugee files of the Security Directorate of Styria (1951-1958) for the year 1954 that are kept in the Provincial Archives in Graz. I choosed 1954 because that year the Aliens Police Act came into force, replacing the Aliens Police Ordinance, which had been amended in 1951. The adoption of the Geneva Convention into the Austrian legal order in 1955 was also in preparation. By means of sources I trace the development of the Austrian asylum policy, the response of the migration and refugee flow to it, the refugees, and the transition of the political migration to the economic one.